

Karel Toman: Měsíce (1918)

Robert Kolár

(Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha)

Lektoroval:

Mgr. Jakub Říha, Ph.D.,
Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

Tato *Dílna České knihnice* vznikla v rámci projektu Rozvoj kapacit Ústavu pro českou literaturu AV ČR pro výzkum a popularizaci, CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014701, který je spolufinancován Evropskou unií.

Dílny České knihnice jsou rozšířením edice *Semináře České knihnice* a přinášejí sadu úloh včetně řešení vztahujících se k jednotlivým svazkům vydaným v ČK. Mají sloužit k přímému využití ve výuce. *Dílny České knihnice* jsou lektorovány a redakčně zpracovány.

Výukové materiály ke svazku *Básně Karla Tomana* jsou volně ke stažení zde <https://www.kniznice.cz/component/k2/370>

Verze publikace: X/2022
Volně ke stažení na:
www.kniznice.cz/pro-skoly

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz, v Praze roku 2022
jako 19. svazek edice *Dílna České knihnice*.
Redigovala Petra Hesová.
© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2022
Edici *Dílna České knihnice* řídí Robert Kolár.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

(A)

Na samém sklonku roku 1918 vydává čtyřicátník Karel Toman u nakladatele Františka Borového hned dvě básnické knihy: *Básně I* a *Měsíce*. První přináší dosavadní básnickou tvorbu (chybí jen raná a dekadencí ovlivněná sbírka *Pohádky krve*), druhá cyklus dvanácti básní pojmenovaných podle měsíců roku, které na pozadí jejich žánrové a tematické rozdílnosti spojuje stejná forma. [...] Toman [...] mohl *Měsíce* jako celek zařadit do *Básní I*, ale rozhodl se, že sbírku oproti své předchozí tvorbě tímto gestem vymezí. Takto naznačeného předělu mezi „starým“ a „novým“ Tomanem, jak zní název tomanovské úvahy F. X. Šaldy uveřejněné záhy po vydání sbírky, se kritika ihned chytla a začala obě tvůrčí období srovnávat: starý Toman byl podle ní tulák, samotář, individualista obrácený k minulosti, nový (a podle kritiky i lepší) Toman hledá a nachází své místo v kolektivu, opouští své bolesti a smutky, přimyká se k zemi, národu a ukazuje k přítomnosti, či dokonce k budoucnosti. „Tulák se vrátil v domov,“ napsal v *Moderní revui* Arnošt Procházka.

Petr Šámal, Tomáš Pavlíček, Vladimír Barborík, Pavel Janáček a kol.: Literární kronika první republiky. Události, díla, souvislosti. Praha, Academia – Památník národního písemnictví – ÚČL AV ČR 2018, s. 24, kap. „Karel Toman: Měsíce“; kapitola je zaměřena na přehled dobových recenzí Měsíců, obsahuje také celostránkovou reprodukcí Tomanova autografu básně „Žárí“.

(B)

Jádro a nejosobnější přínos cyklu představují motivy venkovských činností, rolnické práce a tradičních svátků, jak je přináší koloběh roku (*Srpen, Žárí* aj.). Prosté, všední pracovní úkony jsou stylizovány s monumentální typičností, takže se stávají znaky tvořivého, mravně příkladného života lidu, a také těch stránek národní situace v osudových letech sociálních přelomů, které ukazují k perspektivám spravedlivějšího uspořádání světa. – Smyslem volby základního kompozičního principu, kalendáře, je vyjádření toho, co trvá v proměnách a proměňuje se v trvalém. K nezdolnému národnímu bytí, které je podstatněji a hlouběji vkořeněno v zákonitostech světa než dočasný ničivý „karneval“ světové války, poukazují obrazy venkovského života a přírody nejen jako symboly: jsou zároveň – podle básníkovy přesvědčení – tohoto bytí nejzákladnější a hodnotově nejvyšší součástí.

Miroslav Červenka: „Měsíce – Karel Toman“, in Miroslav Červenka, Vladimír Macura, Jaroslav Med, Zdeněk Pešat: Slovník básnických knih, Praha, Československý spisovatel 1990, s. 150, dostupné online v Edici E Ústavu pro českou literaturu AV ČR: <https://edicee.ucl.cas.cz/prirucky/slovnikove/140-slovnik-basnicky-knih>

(C)

Novosymbolistní poezie Karla Tomana vyjadřuje zkratkovitým, sevřeným a výbušným slohem převratná hnutí v člověku a společnosti první třetiny 20. století – křivdy, revolty i kolektivní národní naděje. Sbírký i často jednotlivé básně jsou osnovány na protikladu řádu tradičních hodnot a dynamické budoucnosti, elementárních sil země a výbojné lidské aktivity. Na rozdíl od symbolistů devadesátých let užívá Toman symboly konkrétní, hmatatelné. Uchovává syrovost básnického zobrazení, zároveň však vtiskuje obrazu zapamatovatelný, definitivní tvar, míří ke gnómičké reflexi. Je mistrem složité prostoty. Vládne výmluvným slovem, které často odkazuje hned k několika významovým vrstvám. Z jediného prudkého prožitku dokáže vytěžit souhrnný, myšlenkově nasycený obraz kolektivního osudu.

Josef Peterka: „Karel Toman – Měsíce“, in Milan Žeman a kol.: Rozumět literatuře 1. Interpretace základních literárních děl české literatury, Praha, SPN 1986, s. 238.

(D)

Karel Toman: Září

Můj bratr dooral a vypřáh koně.
A jak se stmívá,
věrnému druhu hlavu do hřívý
položil tiše, pohladil mu šíji
a zaposlouchal se, co mluví kraj.

Zní zvony z dálky tichým svatvečerem;
modlitba vesnic stoupá chladným šerem.
Duch země zpívá: úzkost, víra, bolest
v jediný chorál slily se a letí
k věčnému nebi.

Svatý Václave,
nedej zahynouti
nám ni budoucím.

Karel Toman: Básně, Praha, Český spisovatel 1997, s. 95.

Otázky a úkoly 1

- 1 Kde se báseň odehrává?
- 2 Kdy se báseň odehrává?
- 3 Jednou větou vystihněte „děj“ básně.
- 4 Báseň byla poprvé vydána časopisecky roku 1916, tedy za první světové války. Vypište z textu místa, která odrážejí válečnou dobu.
- 5 Verše „Svatý Václave, / nedej zahynouti / nám ni budoucím“ původně pocházejí ze středověké písně *Svatý Václave*, jejíž pátá strofa zní:

*Ty jsi dědic České země,
rač pomnieti na své plémě,
nedajž zahynúti
nám i budoucím,
svatý Václave!
Krišteleison!*

(cit. dle *Česká středověká lyrika*, ed. Jan Lehár, Praha, Vyšehrad 1990, s. 124)

Prosba *nedej zahynouti nám i budoucím* (respektive *nedej zahynouti nám ni budoucím*) se často objevuje ve veřejném prostoru. Uveďte alespoň jeden příklad, kde se s ní v dnešní době můžeme setkat.

- 6 V jakém dalším vztahu je báseň „Září“ k Myslbekovu pomníku sv. Václava na Václavském náměstí Praze?
- 7 Podívejte se na obraz Jana Preislera *Černé jezero* (1904): https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_2618
Uveďte shody a rozdíly mezi obrazem a Tomanovou básní.
- 8 Dohleďte další díla se svatováclavským tématem.

Otázky a úkoly 2

- 1 Kolik má báseň veršů?
- 2 Jaké pevné formě se počet veršů básně blíží?
- 3 Kolik má báseň strof?
- 4 Je počet slabik jednotlivých veršů v prvních dvou strofách nějak pravidelný?
- 5 Ve kterých formálních znacích se třetí strofa odlišuje od prvních dvou?
- 6 Je báseň pravidelně rýmovaná?
- 7 Vypište z básně rýmovou dvojici.
- 8 Vypište z básně asonanční dvojici.

Řešení 1

- 1 v Čechách (odkaz ke sv. Václavovi, patronu české země), na venkově, na poli
- 2 na podzim, v září, na svátek sv. Václava nebo večer před ním (to je jeden z významů slova *svatvečer*, tj. večer před svátkem, v básni ale toto slovo může mít také význam „klekání“), večer
- 3 např. muž večer skončil s prací na poli a poslouchá zvonění zvonů
- 4 země zpívá úzkost, víra, bolest; je citován svatováclavský chorál (prosba k patronu české země, sv. Václavu, aby nás chránil)
- 5 např. na Myslbekově pomníku sv. Václava na Václavském náměstí v Praze nebo na dvacetikorunové minci
- 6 Báseň zachycuje muže a koně, v případě pomníku se jedná o jezdeckou sochu, tj. také zachycuje muže a koně; Myslbekův pomník vznikl roku 1912, Tomanova báseň vyšla pár let po dokončení pomníku (1916). Toman asi neodkazuje ke středověké písni jako celku, ale právě k tomuto známému místu z ní, které se stalo obecně sdíleným.
- 7 Preislerův obraz rovněž zachycuje muže a koně v krajině. Muži na koních nesedí, ale jsou blízko u nich. Atmosféra je klidná (u Preislera zároveň může být i znepokojivá), nikdo další v textu ani na obraze není, oba muži kontemplují. Muž na obraze je nahý, v ruce má nějaké tmavé roucho, možná z drahé látky. Muž v básni bude mít na sobě nějaké pracovní oblečení na pole. Muž na obraze je velmi hubený, možná aristokratického původu, jak vypadá muž v textu, nevíme, ale bude muset být fyzicky zdatný k náročné práci na poli. Podobně se budou asi lišit i koně: na obraze je nějaké ušlechtilé plemeno, v básni se bude jednat o plemeno pracovní. Obraz zachycuje neobvyklou krajinu, jezero obklopené holými skalami je černé, nezvykle vypadá i strom na břehu, krajina v básni spíše ukazuje obyčejný venkovský kraj (pole, vesnice). Preislerův obraz zachycuje exkluzivnost, Tomanova báseň obyčejnost. Preislerův obraz je tajemný, nevíme, proč je mladík nahý, co dělá u jezera, proč je jezero černé... Preislerův obraz bychom asi jako ilustraci k Tomanově básni nepoužili, patrně bychom vybírali spíše něco tradičnějšího, podívejte se např. na obraz Mikoláše Alše: *Svatý Václav*, 1891: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mikol%C3%A1%C5%A1_Ale%C5%A1,_Saint_V%C3%A1clav.jpg
- 8 Otázka má vést k tomu, že postava sv. Václava se v literatuře objevovala poměrně často. Mezi díly se jistě objeví i Lindova *Záře nad pohanstvem nebo Václav a Boleslav* (1818). Pro zajímavost: Na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století vyšla několikadílná antologie *Svatý Václav v poesii českého národa* (ed. Josef V. Křiklava), druhý díl končí Tomanovou básní „Září“ (nabízí se vybrat nějakou báseň z antologie a srovnat ji se „Zářím“).
Mimochodem: Toman plánoval celý cyklus básní o sv. Václavu – dvě básně jsme opsali na konci této Dílny.

Řešení 2

D

- 1 13
- 2 k sonetu, který má 14 veršů
- 3 3
- 4 Každá strofa má pět veršů, čtyři z nich jsou delší (deseti- nebo jedenáctislabičné; jedná se o pětistopé jamby), jeden je kratší (pětislabičný; jedná se o dvoustopé jamby). Jistá pravidelnost tu tedy je, ovšem ve druhé strofě na rozdíl od první není žádný desetislabičný verš, pětislabičné verše se nenacházejí na stejné pozici ve strofě.
- 5 má jen tři verše, je tvořena jen krátkými verši (nejedná se o jamby, ale o trocheje)
- 6 ne, báseň je nerýmovaná, na některých místech se ale objevují zvukové shody (rým, asonance)
- 7 svatvečerem / šerem
- 8 hřívý / šíji, letí / nebi (asonance: shoda samohlásek, neshoda souhlásek)

Práce na doma

- 1** Najděte nějaké klidné místo (uvnitř nebo venku) a zavřete na pár minut oči, uvolněte se a zhluboka dýchejte. Poslouchejte svůj nádech a výdech. Co dalšího slyšíte? Až otevřete oči, libovolnou formou запиšte, co všechno jste slyšeli.
- 2** Přečtěte si i dalších jedenáct básní Tomanovy sbírky *Měsíce* (dostupné zdarma v České elektronické knihovně: www.ceska-poezie.cz). Co mají všechny básně společného? Vyberte si jednu báseň a srovnejte ji s básní „Září“. V čem se shodují, v čem se liší?
- 3** Něco navíc: najděte v knihovně knížku Přemysla Blažíčka *Poezie Karla Tomana*, na stranách 120–122 si přečtěte interpretaci básně „Září“ a připravte si o tom krátký referát.

Tomanova báseň „Září“ pochází ze sbírky *Měsíce*, která poprvé vyšla roku 1918. Báseň poprvé vyšla samostatně roku 1916 a určitým způsobem reaguje na tehdy právě probíhající první světovou válku. Zachycuje tradiční hodnoty a odkazuje na ně: český venkov, práce na poli, modlitba, prosba k patronu české země. Báseň není textově homogenní, ve třetí strofě je odkazováno ke známým veršům, které původně pocházejí ze středověké písně *Svatý Václave*, třetí strofa se také kvůli tomu od předchozích dvou odlišuje: obsahuje jen tři verše, verše jsou kratší, mají jiný rytmus (trochejský, v přechodných strofách jsou verše jambické). Báseň má, stejně jako zbylé básně sbírky, 13 veršů, čímž může připomínat sonet. Na rozdíl od sonetu má ale jen tři strofy. Je nerýmovaná, i když se v ní občas objeví zvukové shody na koncích veršů (vedle jedné rýmové dvojice i asonance).

Karel Toman: Svatováclavská

Kamení a hloží
na vinici boží.
Jaké hrozny budou
zplozeny tou hrudou?

Pronikne je temně
vzpurnost české země,
nebo milost Páně
vyleje se na ně?

Na úbočích holých,
v čedičových polích,
Bože, chraň svou révu
od zloby a hněvu!

(1927, cit. dle Karel Toman: *Pohádky krve a jiné básně*,
Praha, Československý spisovatel 1957, s. 123)

Karel Toman: Píseň k sv. Václavu

Zem česká vroucně zpívá,
hlas lidu pěje s ní.
Náš svatý kníže, kamením a hložím
jsi prodíral se na údělu Božím,
kde tvoje mladost rostla
a milost Páně s ní.

Zlí byli jsme a tvrdí,
byl bratr bratru kat.
Však ze tvé krve koruna nám vzplála,
že hlava nehodná ji nést se bála,
před spravedlivým nebem
že musela se bát.

Šly hrůzy naší zemí
a ty jsi byl štít náš.
S tvým jménem na rtech u nás umírali,
Václave svatý, za svědka tě brali
otcové naši v bídě,
že nezhyne rod náš.

Tys viděl, tys byl s námi
v ten dlouhý krutý čas.
Tvé korouhve nám vlály nad hlavami,
ó kníže náš, my nebyli jsme sami,
nebeské tvoje vojsko
nás chránilo v ten čas.

Buď s námi, chraň nás, veď nás,
ó svatý Václave!
Neb v koruně tvé spojeno je všecko:
Slovensko, Čechy, Morava i Slezsko,
co vzývalo tě věky,
ó svatý Václave!

(1929, cit. dle Karel Toman: *Pohádky krve a jiné básně*,
Praha, Československý spisovatel 1957, s. 124–125)

**Karel Toman:
Pohádky krve
(1898)**

Robert Kolár

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.
Praha 2018

Semináře České knihnice přináší komentáře k jednotlivým svazkům vydaným v *ČK*. Jsou určeny studentům vysokoškolských a středoškolských literárních seminářů, resp. jejich vyučujícím. Komentáře, jejichž rozsah je mezi 10 a 20 stranami, jsou založeny na rozboru konkrétních textů pocházejících obvykle z uceleného souboru (tj. jedné sbírky, jednoho dramatu apod.). Struktura *Seminářů* kopíruje strukturu ústní maturitní zkoušky z češtiny (literárněhistorický kontext díla, literární žánr, kompozice, témata, čas a prostor, vypravěč / básnický subjekt, jazyk, styl a básnické prostředky).

Semináře navazují na publikace *Rozumět literatuře, Česká literatura 1945–1970, Český Parnas* nebo *Slovník básnických knih* vzešlé z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Chtějí poskytnout výchozí materiál k dalšímu zpracování (konkrétní vyučovací hodina, seminární práce apod.).

Semináře jsou posuzovány dvěma lektory (teoretikem a praktikem) a redakčně zpracovány.